Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József

A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete

A Legfőbb Ügyészség 2005. évi munkaterve alapján a főügyészségek büntetés-végrehajtási felügyeleti és jogvédelmi ügyészei a büntetés-végrehajtási intézetekben megvizsgálták a fogvatartottak foglalkoztatásának aktuális helyzetét. A vizsgálat célja annak megállapítása volt, hogy miként hatályosulnak a fogvatartottak foglalkoztatására vonatkozó jogszabályi előírások, a CPT magyarországi látogatása során tett ajánlások és más nemzetközi kötelezettségek, továbbá a fogvatartottak részére biztosított program lehetőségek – figyelemmel a tétlenség káros hatásaira – mennyiben felelnek meg az emberséges bánásmód követelményeinek, hogyan szolgálják a szabadulás utáni beilleszkedést a társadalomba.

A vizsgálat jogszabályi alapjai – az irányadó nemzetközi ajánlások

A szabadságvesztés végrehajtása céljának elérése érdekében kiemelt a jelentősége annak, hogy a fogvatartottak a szabadságvesztés kezdetétől, sőt már az előzetes letartóztatás alatt is miként töltik el idejüket. Zárkáikba bezárva naphosszat tétlenkednek vagy értelmesen, hasznosan töltik az időt, azaz dolgoznak, tanulnak, képzik magukat, személyiségük fejlődését szolgáló különféle programokon vesznek részt.

A fogvatartottak részére biztosítandó értelmes elfoglaltságok fontosságát különböző **nemzetközi dokumentumok ajánlásai,** valamint **a CPT vizsgálatai során tett ajánlások** is megfogalmazzák.

A letartóztatott személyekkel való emberséges bánásmód minimum irányelveiről szóló ENSZ ajánlás (MSZ), az Európai Börtönszabályokról szóló R/87/3. számú Európa Tanács ajánlása (EBSZ), az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/89/12. számú ajánlása a Börtönművelésről (BMű), az előzetesen letartóztatottak Fogvatartási Szabályzatáról szóló 1994. évi ENSZ ajánlás (FSZ), az Alapelvek a fogvatartottakkal való bánásmódra (ENSZ Közgyűlés 1990. 12. 14-én elfogadott 45/111. számú határozata [AE]) tartalmaz ajánlásokat az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak részére biztosítandó munkáltatásról és különféle programokról.

Az MSZ 58. pontja szerint a szabadságvesztés és minden más személyes szabadságot korlátozó büntetés végső célja a társadalom védelme a bűncselekményektől. Ez a cél csak akkor érhető el, ha a szabadságvesztés időszakát arra használják fel, hogy amennyire lehetséges, az elítéltben ne csak akaratot, de képességet is teremtsenek arra, hogy a társadalomba való visszatérése után törvénytisztelő és önmagát eltartó életmódot tanúsítson.

Az 59. pont alapján evégből az intézetnek minden arra alkalmas és rendelkezésre álló gyógyító, nevelő, erkölcsi, szellemi és egyéb erejét és formáját fel kell használnia.

Az MSZ 71. pontja és az EBSZ 71. pontja szerint a fogvatartottak részére biztosítani kell a munkavégzés lehetőségét. Az MSZ 77-78. pontjai és az EBSZ 77-86. pontjai előírják, hogy a fogvatartottak részére biztosítani kell az oktatásban, szakképzésben, személyiségfejlesztő programokban, testedzésben, sportolásban való részvétel lehetőségét. Az intézetekben könyvtárakat kell működtetni, biztosítani kell az értelmes szabadidős lehetőségeket.

A BMű. 1. pontja előírja, hogy az elítélteknek lehetővé kell tenni a művelődéshez való hozzájutást, amely iskolai oktatásból, szakmai képzésből, kreatív és kulturális tevékenységekből, testnevelésből és sportból, szociális nevelésből és könyvtárhasználatból áll.

Az AE 6. pontja előírja, hogy minden fogvatartottnak joga van a személyiségének fejlesztését célzó kulturális tevékenységekben, illetve oktatásokban részt venni. A 8. pont rendelkezései szerint meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a fogvatartottak olyan értelmes, díjazott munkát végezhessenek, ami elősegíti az ország munkaerő piacára való visszailleszkedésüket, valamint lehetővé teszi, hogy hozzájáruljanak a saját és a hozzátartozók anyagi támogatásához.

A FSZ 74-77. pontjai határozzák meg az előzetesen letartóztatottak részére biztosítandó művelődési, kikapcsolódási, munkavégzési lehetőségeket.

A CPT magyarországi látogatásai során több alkalommal kifejtette, hogy a fogvatartottaknak biztosított elfoglaltságok a bánásmód részét képezik. Az 1994. évi látogatásról szóló CPT/95/21. számú jelentés III/C. 2. pontjának ajánlása alapján: **haladéktalanul és gondosan meg kell vizsgálni a valamennyi fogvatartottat érintő napirendi tevékenységek fejlesztésének lehetőségeit, azzal a céllal, hogy minden fogvatartott a nap jelentős részét (azaz 8 vagy több órát) a cellán kívül tölthessen különféle értelmes tevékenységek végzésével** (munka, oktatás, sport, kikapcsolódás, társas tevékenység stb.).

Ezt az ajánlást a CPT megerősítette az 1999. évi látogatásáról szóló CPT/2000/21. számú jelentés I. számú függelékének B/4. pontjában, valamint a 2003. évi látogatásáról szóló CPT/2003/71. számú jelentés 44. pontjában is.

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) 38. §-a alapján a szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásainak megfelelő önálló életre.

Ennek érdekében fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a rendszeres munkavégzés feltételeit, az elítéltet betanított munkás vagy szakmunkás képzésben kell részesíteni, lehetővé kell tenni a középfokú és felsőfokú tanulmányok végzését, a szabad idő hasznos felhasználása érdekében lehetőségeket kell biztosítani a művelődésre és sportolásra (Bv. tvr. 39-40. §). A felsorolt feladatok teljesítése érdekében a bv. intézet támaszkodhat az elítéltek öntevékeny szervezeteire (Bv. tvr. 37. §). A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlásán túl a val-

lási tárgyú foglalkozások az elítéltek személyiségének fejlődését is szolgálják (Bv. tvr. 36/A. §).

A vizsgálat megállapításai

A **vizsgálat állapot-felmérés jellegű** volt, amely annak megállapítására irányult, hogy a felsorolt nemzetközi követelmények, a CPT ajánlásai és a jogszabályi előírások miként érvényesülnek a gyakorlatban. A bv. intézetekben biztosított program lehetőségek mennyiségükben és választékukban mennyire elégítik ki a fogvatartottak igényeit, mennyiben szolgálják a szabadulásuk utáni társadalomba való beilleszkedésük elősegítését.

A felmérés tételesen számba vette a jogszabályokban meghatározott egyes oktatási, munkáltatási és egyéb foglalkoztatási, tevékenységi formákat, valamint a különböző program lehetőségeket.

A vizsgálat 2005. első félévére terjedt ki, ezen belül az április havi állapotot elemezte, alapul véve az április havi átlagos létszám adatokat és a hónap folyamán végzett különféle foglalkoztatásokat és programokat. A felmérés az elfoglaltságokat fogvatartotti kategóriánként havi és napi bontásban, az egyes programokban részvevők számára vetítve tartalmazta az alábbi létszámadatok szerint:

felnőtt férfi elítélt:	11355 fő
felnőtt női elítélt:	721 fő
fiatalkorú férfi elítélt:	310 fő
fiatalkorú női elítélt:	4 fő
felnőtt férfi előzetesen letartóztatott:	3529 fő
felnőtt női előzetesen letartóztatott:	235 fő
fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatott:	155 fő
fiatalkorú női előzetesen letartóztatott:	6 fő

Az egyes tevékenységcsoportokról készült felmérés során a fiatalkorú női előzetesen letartóztatottak és elítéltek adatainak értékelésétől – a csekély létszámra figyelemmel – a vizsgálat eltekintett.

Oktatásban való részvétel

A Bv. tvr. 36. §-a (1) bekezdésének n). pontja alapján az elítélt jogosult általános iskolai, indokolt esetben középfokú, valamint felsőfokú tanulmányok folytatására, a vizsgákra való felkészüléshez a jogszabályban meghatározott tanulmányi és vizsgaszabadságra. A 39. § (3) bekezdése szerint indokolt esetben lehetővé kell tenni, hogy az elítélt középfokú tanulmányokat végezhessen, illetve a megkezdett felsőfokú tanulmányokat folytassa.

Általános iskolai oktatást 12 bv. intézetben szerveztek, melyben a felnőtt férfi elítéltek közül 652 fő (5,7%), a felnőtt női elítéltek közül 86 fő (11,9%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 98 fő (31,6%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 12 fő (0,3%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül pedig 61 fő (39,35%) vett részt.

Például a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön két osztály indított (2-4. és 7-8.), az oktatásban 44 elítélt vett részt. A napi oktatási idő – két 45 perces foglalkozással és az óraközi szünettel – 2 óra, heti 5 tanítási nap keretében.

Az általános iskolai oktatáson való részvétel 1 fő esetében átlagosan havi 48 óra, napi 1,6 óra elfoglaltságot jelentett.

Az iskolai oktatásban való részvételt a bv. intézetek több elítélt részére is biztosítani tudnák, ami főleg az alapfokú oktatás terén lenne indokolt, mivel a résztvevők számánál lényegesen többen nem végezték el az általános iskola 8 osztályát. Az elítéltek részvételét több tényező is befolyásolja, egy részük nem igényli az oktatást, más részük esetében az oktatáshoz nem elegendő a büntetési idő hossza, illetve a beiratkozás idején még nem töltötték a büntetésüket.

Középiskolai oktatást 9 bv. intézetben szerveztek, melyben a felnőtt férfi elítéltek közül 370 fő (3,26%), a felnőtt női elítéltek közül 8 fő (1,1%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 18 fő (5,8%) vett részt.

Például a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben két tanulócsoport működött a vizsgált időszakban a 9-10. évfolyamon, amelyben összesen 47 fő vett részt. A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön pedig 4 osztályt indított ugyanolyan oktatási időtartamokkal, mint az alapfokú oktatásban.

A középiskolai oktatásban való részvétel – az általános iskolai oktatáshoz hasonlóan – 1 fő esetében átlagosan havi 48 óra, napi 1,6 óra elfoglaltságot jelentett.

Felsőfokú oktatásban a felnőtt férfi elítéltek közül 4 fő (0,04%) vett részt, ami a részvevők számára – nyilatkozataik szerint – havonta átlagosan 30 óra elfoglaltságot jelentett.

Szakirányú képzés

A Bv. tvr. 39. §-ának (2) bekezdése szerint az elítéltet – büntetésének tartamához képest – betanított munkás, illetve szakmunkás képzésben kell részesíteni.

Szakirányú képzésben a felnőtt férfi elítéltek közül 421 fő (3,7%) a felnőtt női elítéltek közül 14 fő (1,94%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 30 fő (9,7%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 20 fő (0,57%) vett részt. Szakirányú képzést 14 bv. intézetben szerveztek, többféle szakmában.

Például a Váci Fegyház és Börtönben épületburkoló szakmában, a Márianosztrai Fegyház és Börtönben szobafestő és mázoló szakmában folyt szakképzés, számítógép kezelői képzést a Budapesti Fegyház és Börtönben, a Nagyfai Országos Bv. Intézetben, a Kecskeméti Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetében szerveztek.

A szakirányú képzésben való részvétel 1 fő esetében havonta átlagosan 50 óra, napi 1,6 óra elfoglaltságot jelentett.

Szakirányú képzésben a fogvatartottak közül az egyes fogvatartotti kategóriákat tekintve kevesen vesznek részt, a legkedvezőbbnek a fiatalkorú férfi elítéltek részvételi aránya tekinthető. A vizsgálat tapasztalatai szerint a szakirányú képzésben az elítéltek többen is részt vennének, ha több tanfolyam, többféle szakmában indulna.

Önképzés

A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdésének m). pontja alapján az elítélt – egyebek mellett – önképzésre jogosult, amelyre a 39. § (5) bekezdése alapján a bv. intézetnek lehetőséget kell biztosítani.

Önképzésen a felnőtt férfi elítéltek közül 214 fő (1,88%), a felnőtt női elítéltek közül 37 fő (5,13%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 3 fő (0,97%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 112 fő (3,2%), a felnőtt női előzetes letartóztatottak közül 2 fő (0,85%) vett részt. Önképzés keretében a fogvatartottak általában nyelvet tanulnak.

Például a Budapesti Fegyház és Börtönben 23 fő elítélt tanul angol és német nyelvet, a Baracskai Országos Bv. Intézetben német, angol és francia nyelvű szakkört indítottak 10-10 fő részére, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetben 1 fő távoktatás keretében képezi magát.

Önképzésre a fogvatartottak – nyilatkozataik szerint – átlagosan naponta 1 órát fordítottak, ami havi 30 óra elfoglaltságnak felel meg.

Az önképzésben résztvevő fogvatartottak csekély létszáma arra enged következtetni, hogy a fogvatartottak kezdeményezőkészségét, feladatvállalását és önállóságát is feltételező képzési forma kevés fogvatartott számára vonzó, még akkor is, ha a bv. intézet a szükséges feltételeket biztosítani tudná.

Személyiségfejlesztő, gyógyító és rehabilitációs programok

A Bv. tvr. 31. §-ának (2) bekezdése szerint gondot kell fordítani a személyiségzavarban szenvedő elítéltek gyógyítására, sajátos nevelésére és oktatására. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (R.) 76. §-ának (1) bekezdése alapján az elítélt – kérelme alapján – részt vehet a személyiségfejlesztő, gyógyító, rehabilitációs programokon, a parancsnok engedélyezheti, hogy az elítélt az intézeten kívüli szakemberek ilyen jellegű szolgáltatásait is igénybe vehesse, ha a költségeket fedezni tudja és a feltételek az intézetben biztosíthatók.

A személyiségfejlesztő, gyógyító és rehabilitációs programokon a felnőtt férfi elítéltek közül 208 fő (1,8%), a felnőtt női elítéltek közül 72 fő (10%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 109 fő (35,2%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 229 fő (6,5%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 40 fő (17%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül 39 fő (25,2%) vett részt. Személyiségfejlesztő, gyógyító és rehabilitációs programokat 17 bv. intézetben szerveztek.

Például a Fővárosi Bv. Intézetben a bv. intézet pszichológusai heti 2 óra időtartamban 10 fő férfi elítélt, 25 fő férfi előzetesen letartóztatott, 12 fő női elítélt és 25 fő női előzetesen letartóztatott részére tartottak személyiségfejlesztő tréningeket.

E programokon – a felmérések szerint – a fogvatartottak havi 10-20 óra közötti időt, naponta átlagosan 0,5-1 órát töltöttek el.

Megjegyzendő, hogy a személyiségfejlesztő, gyógyító és rehabilitációs programokban az összesen 321 fő gyógyító-nevelő csoportban elhelyezett elítélttel való foglalkozások és programok is szerepelnek.

A személyiségfejlesztő programokhoz illeszthetők a **nevelők által tartott csoportos foglalkozások** is, melyek kötelező jellegű megtartását a jogszabályok nem írják ugyan elő, ennek ellenére a bv. intézetek többségében a nevelők élnek ezzel a lehetőséggel.

A bv. intézetektől kapott tájékoztatás szerint a vizsgált hónapban a felnőtt férfi elítéltek közül 7356 fő (64,78%), a felnőtt női elítéltek közül 630 fő (87,3%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 310 fő (100%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 1140 fő (32,3%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 57 fő (24,3%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül 105 fő (67,74%) vett részt nevelői csoportfoglalkozáson.

A nevelői csoportos foglalkozásokon a fogvatartottak havi 4-5 órányi időt töltöttek el.

Művelődési, szabadidős és sport programok

A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdésének m). pontja alapján az elítélt jogosult a bv. intézet művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére. A Bv. tvr. 40. §-ának (2) bekezdése szerint a szabadidő hasznos felhasználása érdekében lehetőséget kell biztosítani az elítéltek művelődésére és sportolására. A R. 75. §-ának (1)-(2) bekezdése alapján az elítélt – a házirendben előírtaknak megfelelően – jogosult szabadidejében az intézet által biztosított művelődési és sportprogramokon részt venni. Az elítéltek számára az intézet, vagy az öntevékeny szervezet működvelő csoportokat, szakköröket szervezhet.

A művelődési és szabadidős programok keretében rendszeres foglalkozásokra – amelyeken nagyjából állandó létszám és a személyi összetétel –, valamint **ad hoc jellegű programokra** kerül sor.

Művelődési és szabadidős programokon a felnőtt férfi elítéltek közül 2909 fő (25,62%), a felnőtt női elítéltek közül 465 fő (64,5%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 137 fő (44,2%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 857 fő (24,3%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 127 fő (54%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül 63 fő (40,6%) vett részt.

A rendszeres programokat általában szakkörök formájában szervezik, melyeket a bv. intézetek szakemberei vagy külső szakemberek vezetik.

Például a Budapesti Fegyház és Börtönben a következő szakkörök működtek:

– zene-szakkör 10 elítélt részvételével, hetente 2 alkalommal 1-1 óra időtartamban,
– angol nyelvi szakkör 15 elítélt részvételével heti 2 óra időtartamban,
– képzőművészeti szakkör 7 elítélt részvételével heti 4 óra időtartamban,
– roma folklór szakkör 15 elítélt részvételével heti 1 óra időtartamban,
– művészettörténeti szakkör 8 elítélt részvételével, heti 1 óra időtartamban,
– akvarisztikai szakkör 10 fő részvételével, heti 5 óra időtartamban.

A művelődési és szabadidős programokon a fogvatartottak havi 10-12 óra időt töltöttek el.

Néhány bv. intézetben a rendszeres programok mellett időnként nagyobb rendezvények megtartására is sor került.

Például – a vizsgált időszakban, vagyis 2005 áprilisában – a Budapesti Fegyház és Börtönben fellépett a Karthago együttes, amely rendezvényen 400 fogvatartott vett részt.

Megállapítást nyert, hogy a művelődési és szabadidős programok keretében a fogvatartottak jelentős része rendszeresen látogatja **a bv. intézetek könyvtárait.** Az itt eltöltött idő azonban statisztikailag nem mérhető.

A fogvatartottak a bv. intézetek lehetőségeihez képest sportolhatnak, ezek a lehetőségek azonban intézetenként differenciáltan állnak rendelkezésre.

Sportprogramokon és egyéb sportolási lehetőségeken a felnőtt férfi elítéltek közül 3904 fő (34,38%), a felnőtt női elítéltek közül 38 fő (5,3%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 310 fő (100%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 1036 fő (29,4%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 49 fő (20,85%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül 115 fő (74,2%) vett részt.

Sportolással a fogvatartottak havi átlagban 20–25 óra közötti időt töltöttek el, ami naponta átlagosan 3/4 óra elfoglaltságot jelentett.

A fogvatartottak a szabadidős és sport programokat nagyobb választékban és lényegesen több időtartamban igényelnék, a bv. intézetekben azonban erre a célra nagyon szűkösek a lehetőségek. Nincsenek megfelelő helyiségek, illetve udvarok, nincs megfelelő és elegendő felszerelés, valamint a programok szervezéséhez és lebonyolításához nélkülözhetetlen szakemberek sem állnak rendelkezésre megfelelő létszámban.

A szabadidős, a sport, a kulturális és közművelődési programok szervezésére a Bv. tvr. 37. §-a és a R. 77. §-a szerint az **elítéltek öntevékeny szervezetei** működhetnek. A vizsgálat tapasztalatai szerint a bv. intézetekben nem gyakorlat az öntevékeny szervezetek működése. Ehelyett a nevelők inkább megbíznak néhány elítéltet a programok szervezésében való közreműködéssel.

A fogvatartottak tájékozódási lehetőségeinek biztosítása

A R. 78. §-a alapján az intézet feltételeitől függően biztosítani kell, hogy az elítélt tájékozódhasson a világ eseményeiről, az ország politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életéről.

A vizsgálat megállapításai szerint a fogvatartottak elsősorban a televízióból és a rádióból tájékozódnak, az írott médiát kevésbé veszik igénybe. A bv. intézetek többségében viszont nincs annyi TV készülék, mint amennyi zárka üzemel, annak persze nincs akadálya, hogy a fogvatartottak saját TV készüléket tarthassanak maguknál. Ezt a lehetőséget a fogvatartottak jelentős része igénybe veszi. A TV készülékeken kívül a fogvatartottak jelentős része rádiót is tart magánál. Megjegyzendő, hogy az intézetek többségében zártláncú videó rendszer is működik.

Általános tapasztalat, hogy a fogvatartottak jelentős időt töltenek el tv-nézéssel és rádióhallgatással.

A szabad levegőn tartózkodás biztosítása

A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdésének k). pontja alapján az elítélt jogosult naponként legalább egy órányi szabad levegőn tartózkodásra.

A vizsgálat megállapításai szerint valamennyi bv. intézetben biztosított a napi egy óra szabad levegőn tartózkodás lehetősége. A vizsgált hónapban átlagosan a felnőtt férfi elítéltek közül 5382 fő (47,4%), a felnőtt női elítéltek közül 303 fő (42%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 249 fő (80,3%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 2216 fő (62,8%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 126 fő (53,6%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül 123 fő (79,4%) vett részt szabad levegőn tartózkodáson.

Sajnálatos, hogy a fogvatartottak egy része nem minden nap él ezzel a lehetőséggel. A szabad levegőn tartózkodást igénybe vevő fogvatartottak száma állandóan változik, a téli évszakban, valamint rosszabb idő esetén általában kevesebben igénylik, hogy szabad levegőn legyenek. Általános tapasztalat, hogy a dolgozó fogvatartottak munkanapokon kevésbé igénylik a szabad levegőn tartózkodást. Egyes fogvatartottak pedig huzamosabb ideig nem veszik igénybe a szabad levegőn tartózkodást.

Például a Márianosztrai Fegyház és Börtönben 270 fő felnőtt férfi elítélt tartózkodott a szabad levegőn a vizsgált hónapban, ami azt jelenti, hogy az elítéltek közel 70%-a nem vette igénybe a szabad levegőn tartózkodást, míg a Komárom-Esztergom Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben minden elítélt élt a szabad levegőn tartózkodás lehetőségével.

A fogvatartottak munkáltatása

A Bv. tvr. 33. §-a (1) bekezdésének d). pontja alapján az elítélt köteles a kijelölt munkát szakismereteinek és a képességeinek megfelelően, fegyelmezetten elvégezni, a munkavédelemmel és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokat megtartani. A 36. § (1) bekezdésének d). pontja szerint az elítélt jogosult társadalmilag hasznos munka végzésére, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre, munkavédelemre. A 36. § (5) bekezdés b). pontja szerint az elítélt munkához való joga átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel.

A bv. intézetek és a bv. gazdálkodó szervek által szervezett munkáltatásban a vizsgált hónapban a felnőtt férfi elítéltek közül 5444 fő (47,94%), a felnőtt női elítéltek közül 431 fő (59,77%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 50 fő (16,1%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 167 fő (4,7%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 7 fő (3%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül 2 fő (1,3%) vett részt.

Megjegyzendő, hogy a munkáltatásban résztvevő fogvatartottak létszáma nem az úgynevezett „állományi létszámot", hanem a vizsgált napokon ténylegesen dolgozók létszámát jelenti, így nem tartalmazza a betegállományban, a szabadságon, a szabadnapon, az állásidőn és a bv. okok miatt távollévők stb. számát.

A vizsgált hónapban – 2005 áprilisában – a havi munkaidő 168 óra volt, így a fogvatartottak 21 napot dolgoztak, a fennmaradó 9 napot a többi fogvatartotthoz hasonlóan töltötték el.

A fogvatartottak a jelenleginél többen igényelnék a munkáltatásban való részvételüket, de a bv. intézetek nem tudnak több munkalehetőséget biztosítani. A bv. intézetek által szervezett, úgynevezett „költségvetési munkáltatás" a pénzügyi lehetőségek és a munkahelyek száma által erősen korlátozott. A bv. gazdálkodó szervek pedig a piaci viszonyok között állandóan küzdenek a fogvatartottak minél nagyobb számú foglalkoztatásáért.

Az előzetes letartóztatást foganatosító intézetekben a munkáltatás feltételei nem állnak rendelkezésre, így ezekben az intézetekben csak kevés létszámú fogvatartottat foglalkoztatnak, elsősorban az intézet fenntartási munkák keretében.

A fogvatartottak terápiás foglalkoztatása

A R. 133. §-ának (1) bekezdése szerint terápiás foglalkoztatásnak minősül az elítélt megváltozott munkaképességéhez vagy egészségi állapotához igazodó munkavégzése.

Terápiás foglalkoztatásban a felnőtt férfi elítéltek közül 237 fő (2,09%), a felnőtt női elítéltek közül 157 fő (21,77%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 17 fő (1,5%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 16 fő (0,45%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 10 fő (4,3%) vett részt. Terápiás foglalkoztatást 11 bv. intézetben szerveztek.

Például a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben terápiás foglalkoztatás keretében foglalkoztatják az egészségügyi és mentális állapotuk miatt rászorulókat.

Terápiás foglalkoztatásban a fogvatartottak átlagosan havi 30, napi 1 órát vettek részt.

Megjegyzendő, hogy a terápiás foglalkoztatás és a gyógyító-nevelő csoportokban szervezett foglalkoztatás több bv. intézetben részleges átfedést mutat. Például a Baracskai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, ahol kis és nagycsoportos foglalkozások segítik a rehabilitációt. Ennek keretében problémamegoldó, konfliktuskezelő és az önismerettel kapcsolatos, valamint kreatív foglalkoztatásokat folytatnak le heti rendszerességgel.

A fogvatartottak díjazás nélküli munkavégzésben való részvétele

A Bv. tvr. 33. §-a (1) bekezdésének e). pontja alapján az elítélt köteles a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartását és ellátását szolgáló munkában díjazás nélkül, alkalomszerűen – a külön jogszabályban meghatározott mértékben – részt venni. A R. 102. §-ának (2) bekezdése szerint a díjazás nélküli munkavégzés ideje a napi négy órát, havonta összesen a huszonnégy órát nem haladhatja meg.

Díjazás nélküli munkavégzésben a felnőtt férfi elítéltek közül 2602 fő (22,9%), a felnőtt női elítéltek közül 300 fő (41,6%), a fiatalkorú férfi elítéltek közül 143 fő (46,1%), a felnőtt férfi előzetesen letartóztatottak közül 427 fő (12,1%), a felnőtt női előzetesen letartóztatottak közül 20 fő (8,5%), a fiatalkorú férfi előzetesen letartóztatottak közül 75 fő (48,4%) vett részt.

A fogvatartottak a díjazás nélküli munkavégzésben átlagosan havi 12 óra, napi 0,4 óra időtartamban vettek részt.

A fogvatartottak vallásgyakorlása

A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdésének h). pontja szerint az elítélt jogosult vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására. A jogszabály 36/A. §-a tartalmazza a vallásgyakorlás különböző formáit.

A fogvatartottak egyéni és csoportos vallásgyakorlása természetesen elfoglaltságot is jelent, azonban a lelkiismereti és vallásszabadság jellegét tekintve, az ebben résztvevők száma és az elfoglaltságok időtartama nem képezte vizsgálat tárgyát, de az e körben rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy a bv. intézetek gyakorlata megfelel a jogszabályoknak.

A programokhoz szükséges helyiségek és tárgyi feltételek biztosítása

A R. 146. §-ának rendelkezései szerint az intézetben – egyebek között – könyvtárat, a szabad idő eltöltésére, a közös foglalkozásra és a közös vallásgyakorlásra szolgáló helyiségeket, a szabad levegőn való tartózkodásra, illetve a sportolásra alkalmas területet kell kialakítani.

A bv. intézetekben a jogszabályban meghatározott helyiségek mindegyikét kialakították. A helyiségek száma, méretei, befogadó kapacitása és felszereltsége azonban nem felel meg a fogvatartottak létszámához viszonyított igényeknek.

Az országos helyzetet jól példázza a fővárosi székhelyű bv. intézetek állapota. A Budapesti Fegyház és Börtön „A" objektuma a XIX. század végén épült, a körlet épülete szinte 100%-osan csak a fogvatartottak elhelyezésre szolgál. Utólag alakítottak át néhány zárkát foglalkoztatás céljára. A jelenlegi zsúfoltságra tekintettel azonban ennek lehetőségei korlátozottak.

A „B" objektum 20 éve épült, de az iskola körletrész és néhány közösségi helyiség kivételével, szintén csak elhelyezésre szolgál.

A Fővárosi Bv. Intézet I. objektuma a XIX. század végén épült előzetes letartóztató intézet gyanánt, így szinte 100%-osan csak elhelyezésre szolgál. A II. objektum az 1920-as években létesült, szintén előzetes letartóztatás céljára, ezért foglalkoztatási helyiségek csak zárkákból lettek kialakítva. A III. objektumot 5 éve létesítették munkásszállóból. Ezekben az épületekben is 90% felett van az elhelyezésre szolgáló helyiségek aránya. A fővárosi körülményekhez hasonló helyzet szinte az ország valamennyi bv. intézetére jellemző. Kiemelendő ugyanakkor, hogy az újonnan épült

Veszprém Megyei Bv. Intézet kialakítása és felszereltsége már megfelel a kor követelményeinek.

A vizsgálat tapasztalatai szerint a fogvatartottak elsősorban a sport-foglalkozásokhoz szükséges helyiségek számával, méreteivel és felszereltségével elégedetlenek.

Általánosan tapasztalható, hogy a végrehajtó intézetekben és a fiatalkorúak intézeteiben valamivel kedvezőbbek, de koránt sem optimálisak a feltételek, mint a megyei intézetekben.

Összegezés és értékelés

A vizsgálat tapasztalatai szerint a fogvatartottak részére biztosított elfoglaltsági lehetőségek egy-egy fogvatartott esetében, valamint statisztikailag a teljes létszámra vetítve eltérőek és differenciáltak.

A fogvatartottak napi elfoglaltságainak legjelentősebb részét a munkáltatás jelenti. Ez a lehetőség azonban csak a felnőtt elítéltek 50–60%-a, az előzetesen letartóztatottak 3–5%-a részére biztosított. A munkáltatásban résztvevő fogvatartottak napi elfoglaltsága munkanapokon megfelelő, munkaszüneti napokon viszont azonos a helyzetük a többi fogvatartottéval.

A másik szervezett elfoglaltság a napi 1 óra szabad levegőn tartózkodás. Ezzel a lehetőséggel, viszont csak a felnőtt elítéltek 45–50%-a, a felnőtt előzetesen letartóztatottak 53–63%-a, a fiatalkorú fogvatartottak 80%-a él átlagosan.

A többi programlehetőség vagy csak kevés fogvatartottat érint, vagy több fogvatartottat ugyan, de kevés óraszámban. Az iskolai oktatásban például csak a felnőtt férfi elítéltek 5,35%-a, a szakképzésben 3,7%-a, a személyiségfejlesztő programokban 1,8%-a vesz részt. A nevelői csoportos foglalkozásokon, a művelődési, szabadidős és sport programokon már jóval többen vesznek részt, de a rendszeres napi elfoglaltság szempontjából elenyésző időtartamban.

A fogvatartottak különböző programokon, elfoglaltságokon való részvétele differenciáltan a következőképpen alakult:

a) **a dolgozó fogvatartottak**

– munkanapokon átlagosan 8-9 órát töltenek valamilyen elfoglaltsággal (8 óra munka, 1 óra szabad levegőn tartózkodás vagy más foglalkozáson részvétel),

– egyéb napokon:

  – akik részt vesznek szabad levegőn tartózkodáson, naponta átlagosan 1-1,5 órát,

  – akik nem vesznek részt szabad levegőn tartózkodáson, naponta átlagosan 0,5 óra alatti időt töltenek zárkán kívül, valamilyen programon,

b) **a nem dolgozó fogvatartottak** közül,

– akik részt vesznek szabad levegőn tartózkodáson, naponta átlagosan 1-1,5 óra,

– akik nem vesznek részt szabad levegőn tartózkodáson, naponta átlagosan 0,5 óra alatti időt töltenek zárkán kívül, valamilyen elfoglaltsággal,

c) **a fogvatartottak egy része semmilyen zárkán kívüli tevékenységben nem vesz részt**, egy részük napokig ki sem mozdul a zárkából.

A tapasztalatok szerint a CPT ajánlásának azon elvárása, hogy minden fogvatartott naponta legalább nyolc órát töltsön zárkán kívül, valamilyen értelmes elfoglaltsággal, a fogvatartottak jelentős részének esetében nem érvényesül megfelelően.

Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy a fogvatartottak a zárkákban is tölthetik hasznosan a szabadidejüket, olvashatnak, képezhetik magukat, televíziót nézhetnek, rádiót hallgathatnak, társas játékokat játszhatnak, stb. Ezt igazolja az is, hogy a zárkák túlnyomó részében a fogvatartottak TV készülékeket és rádiókat tartanak maguknál, melyeket szinte egész nap korlátlanul használnak. A hosszú hónapok, évek során azonban ezek a lehetőségek unalmassá válnak. Mindenképpen szükség lenne a zárkákon kívüli programlehetőségek jelentős növelésére.

A fogvatartottak zárkán kívüli programokon és egyéb elfoglaltságokon való részvétele **különösen a hétvégi és a munkaszüneti napokon korlátozott.** Ennek legfőbb oka az, hogy a bv. intézetek ezeken a napokon nem tudnak a jelenleginél több program szervezéséhez elegendő létszámú személyzetet szolgálatba állítani.

Kiemelendő azonban, hogy a **fiatalkorú fogvatartottak esetében** több foglalkoztatási forma és programlehetőség tekintetében az átlagostól jóval kedvezőbbek a tapasztalatok. Például általános iskolai oktatáson a fiatalkorú fogvatartottak 31,6%-a, személyiségfejlesztő programokon 35,2%-a, nevelői csoportos foglalkozásokon 100%-a, művelődési és szabadidős programokon 44,2%-a, sportfoglalkozásokon 100%-a vett részt.

Következtetések

A fogvatartottak foglalkoztatására vonatkozó nemzetközi követelmények, CPT ajánlások és jogszabályi előírások akkor teljesülnek megfelelően, **ha minden fogvatartott részére biztosítják annak lehetőségét, hogy a társadalomba való beilleszkedését a szabadságvesztés ideje alatt megkezdhesse.** Hiszen a sikeres beilleszkedés lehetőségeinek biztosítása nem statisztikai kategória, hanem minden egyes fogvatartottra vonatkozó realitás.

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy **a fogvatartottak megfelelő foglalkoztatásának lehetőségei elmaradnak a kívántaktól. Ennek főbb okai** a vizsgálat tapasztalatai szerint a következők:

– a jogszabályi előírások nem kellő célra orientáltsága,
– a foglalkoztatáshoz szükséges tárgyi és pénzügyi feltételek szűkössége,
– a programok szervezéséhez szükséges szakemberek kevés száma.

A Bv. tvr. 36. §-a (1) bekezdésének d), m), n) pontjai, az (5) bekezdés b) pontja, 118. §-a (1) bekezdésének e) pontja a fogvatartottak művelődéshez, munkavégzéshez, sportoláshoz való jogát a bv. intézet lehetőségeihez köti. A bv. intézet részére a Bv. tvr. 38-40. §-ai előírják ugyan, hogy biztosítani kell az említett tevékenységi lehetőségeket, de erre nincsenek kidolgozva a megfelelő részletszabályok, hiszen a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet sem határoz meg erre vonatkozó konkrét kötelezettségeket. Egyedül a

Bv. tvr. 36. §-a (1) bekezdésének k) pontja határoz meg normatívát, a napi 1 óra szabadlevegőn tartózkodás lehetőségének biztosítására. Ennek viszont az a hiányossága, hogy a fogvatartottak részére nem teszi kötelezettséggé a szabad levegőn tartózkodást.

A vizsgálat tapasztalatai is alátámasztják, hogy a **fogvatartottak testi és lelki egészségének megóvása szempontjából, a napi egy óra szabad levegőn tartózkodás kötelezővé tételét – ha nem is kivétel nélkül, de – célszerű lenne megfontolni.**

A szabadságvesztés végrehajtásának rendje – az enyhébb végrehajtási szabályok, az enyhébb fokozatba helyezés és az átmeneti csoportba helyezés kivételével – nem biztosítja kellően a progresszív végrehajtás jogszabályi feltételeit.

A szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei közül hiányoznak a korszerű alapelvek, úgymint a normalizáció, a nyitottság, a felelősség, az együttműködés, az egyéniesítés és differenciálás, a progresszivitás elve.

A feltételes szabadságra bocsátás Btk.-ban meghatározott feltétele nem ösztönzi kellően az elítéltet a szabadulás utáni társadalomba beilleszkedéshez való felkészülésre. A Btk. 47. §-ának (1) bekezdése ugyanis csak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás vizsgálatát teszi kötelezővé, ami csupán passzív magatartással is teljesíthető, de nem kívánja meg az elítélt aktív, beilleszkedésre irányuló magatartását.

A felsoroltakra tekintettel **nincs kellő jogszabályi ösztönző-rendszer** ahhoz, hogy az elítélt különböző, a beilleszkedését szolgáló programokon vegyen részt. A bv. intézetek részére pedig nincsenek meghatározva konkrét kötelezettségek a foglalkoztatási lehetőségek biztosítására.

A készülő büntetés-végrehajtási törvény hatályba lépése várhatóan megoldja az említett jogszabályi problémákat. A Btk. kodifikálása során pedig célszerű lenne átértékelni a feltételes szabadságra bocsátás jogszabályi feltételeit.

Az előzőekben kifejtett jogszabályi feltételek megteremtése természetesen csak akkor szolgálja megfelelően az elítéltek beilleszkedését, ha a foglalkozásokhoz rendelkezésre állnak a megfelelő **tárgyi és pénzügyi feltételek** is. A vizsgált bv. intézetekben jelenleg a munkáltatáshoz és a programokhoz a feltételek csak nagyon szűkösek.

Egy modern börtönben a fogvatartottak részére létesített helyiségek 30-40%-a szolgál elhelyezésre, a többi helyiség munkáltatás, oktatás, szakképzés, művelődési, szabadidő eltöltési, testedzési és sportolási célokra létesül. A már korábban említettek szerint a hazai bv. intézetek döntő többsége ezeknek a követelményeknek nem felel meg. A szükséges helyiségeket csak jelentős átalakításokkal lehetne biztosítani, ennek viszont a költségvetési lehetőségek szűkössége és a bv. intézetek zsúfoltsága szab gátat.

A különféle programok szervezéséhez a bv. intézetekben **megfelelő létszámú és összetételű személyi állomány szükséges.** Az MSZ 49. pontja és az EBSZ 57. pontja előírja, hogy a személyzetben legyenek megfelelő számban szakemberek, úgymint elmeorvosok, pszichológusok, szociális munkások, tanárok, szakoktatók, testnevelők. A bv. intézetek többségében nem áll rendelkezésre a szükséges létszámú és összetételű személyzet.

Például a Budapesti Fegyház és Börtönben jelenleg 25 fő nevelő, 1 fő szociális segédelőadó és 2 fő pszichológus dolgozik az 1470 fő fogvatartott között.

A Fővárosi Bv. Intézetben az 1557 fogvatartottal 30 nevelő, illetve szociális segédelőadó, valamint 1 főállású és 2 részfoglalkozású pszichológus foglalkozik.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a nevelőknek a napi túlzott mértékű adminisztrációs feladatok miatt kevés idejük marad a fogvatartottakkal való egyéni és csoportos foglalkozásra.

A fogvatartottaknak biztosítandó különféle programok szervezéséhez mindenképpen szükség lenne pszichológusok, szakoktatók, művelődés- és sportszervezők, szociális munkások kellő létszámú foglalkoztatására.

Végkövetkeztetésként a vizsgálat tapasztalatai alapján összességében megállapítható volt, hogy a fogvatartottak foglalkoztatása és program lehetőségeinek biztosítása terén a bv. intézetek a rendelkezésre álló erőforrások megfelelő hasznosítására törekednek. Az intézményrendszer viszont jelenleg nem rejt magában olyan személyi, tárgyi és költségvetési tartalékokat, amelyek kiaknázása rövid távon jelentősen javíthatná a fogvatartottak foglalkoztatásának helyzetét.